

Войтенко К. І.,

Національний технічний університет України "Київський технічний інститут"

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТИЛЬ ХУДОЖНЬОГО МОВЛЕННЯ

У статті викладено основні положення щодо характеристики стилю, зокрема функціонального, а також ознаки художнього стилю мовлення та малі форми його реалізації, такі як розповідь, новела та мініатюра.

Ключові слова: *стиль, функціональний стиль, жанр, малі форми.*

В статье речь идет о характеристике стиля, в частности функционального, а также приведены основные признаки художественного стиля речи и малые формы его реализации, такие как рассказ, новелла, миниатюра.

Ключевые слова: *стиль, функциональный стиль, жанр, малые формы.*

This article is devoted to basic approaches of "style" characterizing, especially functional style, as well as main features of belletristic style and little form of its realization such as short stories and miniatures.

Key words: *style, functional style, genre, little forms.*

Стиль – характерна та відмінна особливість тієї чи іншої діяльності чи її результату, обмежений сферою діяльності людини, присутній у всіх сферах діяльності людини: стиль мистецтва; стиль управління, роботи, поведінки, стиль життя.

Поява терміну стиль (17-18 ст.) у лінгвістиці відображало потреби філологічної науки, яка тільки набувала свого розвитку, і стиль трактувався в певний період часу по-різному. З розвитком науки про мову уявлення лінгвістів про стиль змінювались, висловлювались різні суперечливі думки з цього питання. Однак загальним було визнання функціональної природи стилів, їх зв'язку з певною сферою мовленнєвого спілкування і видами людської діяльності, розуміння стилю як історичної категорії, як соціально осмисленої сукупності прийомів використання, відбору і сполучення одиниць мови. Це позначає, що стиль – спосіб вираження думок засобами мови, тобто певний спосіб використання мови, упорядковане вираження як своїх, так і чужих думок за допомогою мови [5, с. 116].

При використанні мови "з наявного запасу засобів мови відбувається природний відбір, не однаковий для різних умов мовного спілкування, таким чином створюється поняття різних стилів мови – мови правильної чи неправильної, урочистої чи ділової, офіційної чи фамільярної, поетичної чи повсякденної" [4, с. 69].

Стиль являє собою не тільки вживання мови, а й саме різні манери її використання. За межами використання мови немає і стилю. Зв'язок стилю з використанням мови можна прослідкувати і у такому визначенні терміну "стиль". "В розвинутій літературній мові виділяють різноманітні стилі, тобто більш чи менш стійкі, доцільно організовані системи словесного вираження. Їх склад та співвідношення історично змінюються. Поняття стилю мови базується не стільки на сукупності сталих "зовнішніх" лексико-фразеологічних чи граматичних ознак, скільки на своєрідних внутрішніх експресивно-сміслових принципах відбору, поєднання, об'єднання та мотивованого використання виразів та конструкцій" [2, с. 196].

Розрізняють стилі мови та стилі мовлення. "Стилі мови – це сукупність різних співвідносних приватних систем, форм, слів, рядів слів та конструкцій всередині єдиної структури мови як системи систем", "мовленнєві стилі є базою для диференціації багатьох численних та багатообразних стилів мови, які характеризуються ускладненістю та різноманітністю форм мовленнєвого спілкування", "стилі мовлення – це перш за все певні композиційні системи в колі основних жанрів чи конструктивних різновидів загальної мови" [3, с. 5-8].

Стиль розуміється нами як:

- історично сформований;
- різновид використання мови;
- який відрізняється від інших подібних різновидів;
- характеризується особливостями складу мовних одиниць та особливостями їх організації;

– зорганізований в єдине смислове композиційне ціле (текст) [6, с. 129]. Вважаємо, що стиль мови – різновид, який обслуговує будь-яку сферу суспільного життя: буденне спілкування, офіційно-ділові відносини, науку, словесно-художню творчість. Кожен стиль характеризується такими ознаками: мета спілкування, набором мовних засобів та формами (жанрами), в яких він існує [17, с. 121].

Функціональний стиль в свою чергу – це суспільно осмислений різновид літературної мови (його підсистема), що склався історично і функціонує у певній сфері людської діяльності і спілкування. Своєрідний характер мови того чи іншого соціального різновиду відповідає певній сфері діяльності та формі свідомості, яка співвідноситься з нею. Отже, стиль літературної мови називається функціональним, тому що виконує естетичну і виховну функції, пов'язані зі сферою літературної творчості.

Функціональні стилі для уникнення плутаними з мовними стилями іноді називають мовленнєвими жанрами, функціональними різновидами мови. Кожний функціональний стиль володіє своїми особливостями використання загальнолітературної норми, він може існувати як і в письмовій, так і в усній формі, визначається умовами типів спілкування та володіє сукупністю стилістично значущих мовних засобів [2, с. 87].

Різноманіття жанрових різновидів зумовлене різноманітністю змісту мови та її різноманітною комунікативною спрямованістю, тобто метою спілкування. Саме мета спілкування диктує вибір стилістичних прийомів, композиційної структури мовлення для кожного конкретного випадку. Кожний функціональний стиль мовлення має свої типові риси, своє коло лексики та синтаксичних структур [14, с. 57].

Структура текстів різних стилів неоднакова, якщо для розмовного стилю характерний діалог (полілог), то для інших – переважно монолог. Відрізняються стилі мовлення й багатьма іншими ознаками. Але спільним для них є те, що вони – різновиди однієї мови, представляють усе багатство їх виражальних засобів і виконують важливі функції в житті суспільства – забезпечують спілкування в різних його сферах і галузях. У межах кожного функціонального стилю сформувалися свої різновиди – підстили – для точнішого й доцільнішого відображення певних видів спілкування та вирішення конкретних завдань [15, с. 79].

Художній стиль вважається одним з найбільших і найпотужніших стилів мови, який розглядається як узагальнення й поєднання всіх стилів, оскільки письменники органічно вплітають ті чи інші стилі до своїх творів для надання їм більшої переконливості та достовірності в зображенні подій. Він широко використовується у творчій діяльності, різних видах мистецтва, у культурі й освіті. Текст в цьому стилі впливає на уяву та почуття читача, передає почуття та думку автора, використовує все багатство лексики, можливості різних стилів, характеризується образністю, емоційністю мови.

Як у вище зазначених сферах, так і в белетристиці – це стиль, який виконує крім інформаційної функції найсуттєвішу – естетичну, тобто впливає засобами художнього слова через систему образів на розум, почуття та волю читачів, формувати ідейні переконання, моральні якості й естетичні смаки.

Основними ознаками художнього стилю є :

- відтворення дійсності – образність (образ – персонаж, образ колектив, образ – символ, словесний образ, зоровий образ);
- поетичний живопис словом навіть прозових і драматичних творів;
- естетика мовлення, призначення якої – викликати в читача почуття прекрасного;
- експресія як інтенсивність вираження (урочисте, піднесене, увічливе, пестливе, лагідне, схвальне, фамільярне, жартівливе, іронічне, зневажливе, грубе та ін.);
- зображуваність (тропи, епітети *wild wind*, порівняння *small like a bee*, метафори *head of the family*, алегорії *an image of romance*, гіперболи *thousand of pardons*, перифрази *money = root of evil*, тощо; віршова форма, поетичні фігури); конкретно-чуттєве живописання дійсності;
- відсутня певна регламентація використання засобів, про які йтиметься далі, та способів їх поєднання, відсутні будь-які приписи;
- визначальним є суб'єктивізм розуміння та відображення (індивідуальне світобачення, світовідчуття і, відповідно, світовідтворення автора спрямоване на індивідуальне світосприйняття та інтелект читача) [10, с. 224].

Світ художньої літератури – це "створений" світ, зображувана дійсність являє собою в певній мірі авторську вигадку, а це означає, що в художньому стилі мовлення одну з головних ролей відіграє суб'єктивний момент. Вся оточуюча дійсність представлена через світогляд автора. Але в художньому тексті ми бачимо не тільки світ письменника, але і письменника в цьому світі: його прерогативи, засудження, захоплення, відразу та ін. З цим пов'язана емоційність, експресивність, метафоричність, змістовна багатоплановість художнього стилю мовлення.

Глобальність існування та поширеності художнього стилю полягає у тому, що йому притаманна наявність усього багатства найрізноманітнішої лексики, переважно конкретно-чуттєвої (назви осіб, речей, дій, явищ, ознак); використання емоційно-експресивної лексики (синонімів, антонімів, анонімів, фразеологізмів); запровадження авторських новаторів (слів, значень, виразів, формування індивідуального стилю митця); уведення до творів, зі стилістичною метою, історизмів, архаїзмів, діалектизмів, просторічних елементів, навіть жаргонізмів; широке використання різноманітних типів речень, синтаксичних зв'язків, особливості інтонування та ритмомелодики; повною мірою представлені всі стилістичні фігури (еліпс, періоди, риторичні питання, звертання, багатсполучниковість, безсполучниковість та ін.) [12, с. 147].

В художньому стилі мовлення дуже широко використовується мовленнєва багатозначність слова, яка відкриває в ньому сенс та сенсові відтінки, а також синонімія на всіх мовленнєвих рівнях, завдяки чому і з'являється можливість підкреслити найтонші відтінки значень.

На перший план в художньому тексті висуваються емоційність та експресивність зображення. Багато слів, які в науковому мовленні виступають як чітко визначені абстрактні поняття, а газетно-публіцистичному мовленні – як соціально-узагальнені поняття, в художньому мовленні – конкретно-чуттєві уявлення. Таким чином, стилі є доповненням одного до одного [16, с. 49].

Для художнього мовлення, особливо поетичної, характерна інверсія, тобто. зміна звичайного порядку слів у реченні з метою посилення смислової значущості слова або надання всій фразі особливого стилістичного забарвлення. Для художнього мовлення, особливо поетичного, характерна інверсія, тобто зміна звичайного порядку слів в реченні з метою посилення змістовного значення слова чи надання всьому виразу особливої стилістичного забарвлення.

Синтаксична будова художнього мовлення відображає потік образно-емоційних авторських вражень, тому тут можна зустріти все різноманіття синтаксичних структур. Кожний автор підпорядковує мовні засоби виконання своїх ідейно-естетичних задач [13, с. 38].

В художньому мовленні можливі і відхилення від структурних норм для вираження автором будь-якої думки, риси, важливих для змісту твору. Вони можуть виражатися в порушеннях фонетичних, лексичних, морфологічних та інших норм.

Художній стиль, реалізований у формі драми, прози та поезії, які у свою чергу, розподіляються на відповідні жанри. Жанрово-стильове розшарування художнього стилю настільки широке, різноманітне і суттєве, що в науці іноді говорять не про один художній стиль, а про художні (белетристичні) стилі.

За родами й жанрами стиль художньої літератури поділяється на підстили, які мають свої особливості мовної організації тексту:

- епічні (прозові: епопея, казка, роман, повість, байка, оповідання, новела, художні мемуари, нарис);
- ліричні (поезія, поема, балада, пісня, гімн, елегія, епіграма);
- драматичні (драма, трагедія, комедія, мелодрама, водевіль).
- комбіновані (ліро-епічний твір, ода, художня публіцистика, драма-феєрія, усмішка) [8, с. 16].

Альтернативним підходом до аналізу тексту є аналіз його не за родами та жанрами, а за такими за наступними ознаками мови, виду та розміром. Ознака мови художнього твору – це власне мова твору (українська, англійська та ін.). За ознакою виду літературні твори поділяються на прозу та поезію. А ось за ознакою розміру твори можна класифікувати таким чином: до прозаїчних творів малої форми відносять розповіді, середньої форми – повісті, великої форми – романи. Необхідно зазначити, що поезія – на відміну від прози – за розміром поділяється на малі та великі форми, до останніх відносяться поеми [11, с. 106].

На сьогодні найбільш поширеними вважаються твори малих форм. Вченими було встановлено, що мала форма прози – це достатньо умовна назва для прозаїчних творів невеликого об'єму.

Найбільш популярними видами творів малих форм, в яких реалізується художній стиль є – розповідь, новела, та мініатюра. Як зазначено в “Літературному енциклопедичному словнику” В.М. Кожевникова та П.О. Ніколаєва: “Мала епічна жанрова форма художньої літератури – невеликий за об'ємом зображувальних явищ життя. А звідси і за об'ємом тексту, прозовий твір [9]. В 1840-х роках, коли безумовна перевага в російській літературній прозі над віршами була встановлена, вже відрізнялась розповідь та нарис як малі жанри прози від роману та повісті. В другій половині 19 століття, коли нариси отримали в російській літературі широкого розвитку, склалося враження, що цей жанр завжди документальний, розповіді ж створюються на основі творчої уяви. Також існує думка, що розповіді відрізняються від нарису конфліктністю сюжету, нарис в свою чергу – це твір, який в основному має описовий характер. Отже, розповідь – це мала літературна форма, твір розповідального характеру невеликого об'єму з малою кількістю героїв та короткотривалістю зображувальних подій. Наприклад, “Eagles in the Storm” by unknown author: “Did you know that an eagle knows when a storm is approaching long before it breaks? The eagle will fly to some high spot and wait for the winds to come. When the storm hits, it sets its wings so that the wind will pick it up and lift it above the storm. While the storm rages below, the eagle is soaring above it. The eagle does not escape the storm. It simply uses the storm to lift it higher. It rises on the winds that bring the storm. When the storms of life come upon us – and all of us will experience them – we can rise above them by setting our minds and our belief toward God. The storms do not have to overcome us. We can allow God’s power to lift us above them. God enables us to ride the winds of the storm that bring sickness, tragedy, failure and disappointment in our lives. We can soar above the storm. Remember, it is not the burdens of life that weigh us down, it is how we handle them” [9, с. 164].

Існує ще один різновид малого прозаїчного твору – новела. В перекладі з італійської новела означає новину. Це малий прозаїчний жанр, який за розміром зіставляється з розповіддю, але відрізняється від нього гострим, центрострімким сюжетом, за часту парадоксальним, відсутністю описової та композиційної обмеженості. Тобто, новела так би мовити оголює ядро сюжету – центральну перипетію, водить життєвий досвід матеріал у фокус однієї події. На відміну від розповіді – жанру нової літератури на рубежі 18-19 ст., який висуває на перший план винахідливо-словесну фактуру розповіді та характерний своїми розгорнутими характеристиками, – новела це мистецтво сюжету в найбільш чистій формі. Навелістичний сюжет, побудований на різних антитезах та метаморфозах, раптово перетворюючи одну ситуацію в іншу, прямо їй протилежну, поширений у багатьох фольклорних жанрах (казка, баня, середньовічний анекдот, фабліо, шванк).

Тепер щодо мініатюри. Класифікація цього жанру є досить складною. Хтось вважає його віршем в прозі, а хтось маленькою розповіддю, хтось пише, що це просто надмала жанрова форма: руйнування рамок традиційних жанрів. Інтеграція та диференціація жанрових структур. Створення нових у відомому сенсі жанрових форм, до числа яких відноситься і мініатюра. Звернення до неї напряму пов'язане з незавершеністю. Фрагментарністю, мозаїчністю життя на рубежі віків [7, с. 56].

В наш час жанр мініатюри зазнає свого відродження. Прискорений темп життя, відсутність часу на читання книг, блоки реклами, які створюють короткі сюжети – все це та багато іншого диктує стислість форм твору. Швидко змінні картинки – ось суть сучасного життя.

Жанр мініатюри – це своєрідний показник майстерності, так як при виборі цього жанру проявляється прагнення, бажання, вміння письменника насичити гранично малий об'єм суттєвим змістом. Який, підкорюючись вимогам форми, концентрується, згущується [1, с. 93].

Аналізуючи художній текст, насамперед слід визначити його образний зміст, з'ясувати, які ознаки вказують на належність саме до художнього стилю, а потім уже розглядати його ідейний зміст, будову, характеризувати персонажів, визначити головний та побічні конфлікти, роль пейзажу тощо. Художня мова використовує всю різноманітність і всі багатства національної мови, щоб створити яскравий, що запам'ятовується образ. Розуміння особливостей художнього стилю мовлення допомагає глибшому прочитанню літературних творів, збагачує нашу практичну мову.

Жанрово-стильове розшарування художнього стилю настільки широке, різноманітне і суттєве, що в науці іноді говорять не про один художній стиль, а про художні (белетристичні) стилі.

Від творчої особистості письменника, його ідейно-естетичної концепції, світобачення залежить образна система, архітектоніка твору, нахил до вибору й організації тих чи інших мовних засобів, внутрішня художня трансформація їх у тексті. Так формується індивідуальний стиль письменника, що збагачує не тільки художній стиль, а й літературну мову загалом. У конкретному розумінні про художній стиль мови можна говорити як про закономірну послідовну множинність індивідуальних мовотворчих стилів письменників, які пишуть цією мовою, тому що тексти, з яких формується загальне поняття художнього стилю, належать конкретним і переважно добре відомим творцям-письменникам.

Отже, художній стиль – це стиль художньої літератури, який впливає на людську психіку, почуття, думки через зміст і форму створених авторами поетичних, прозових текстів. Художній стиль передбачає попередній відбір мовних засобів для створення літературних художніх текстів. Великої популярності в наш час набули форми реалізації функціонального стилю художнього мовлення – малі форми, які характеризуються своєю стислістю та насиченістю мовними засобами, які вдало передають нам основну ідею та зміст, закладені автором.

Література:

1. Будагов Р. А., Ярцева В. Н. Вопросы языкознания. – № 4. – М., 1952. – С. 316.
2. Виноградов В. В. О языке художественной литературы. – М., 1959. – С. 196.
3. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. – М., 1963. – С. 5,7 – 8,14.
4. Винокур Г. О. Избранные работы по русскому языку. – М., 1959. – С. 221.
5. Гавранек Б. Задачи литературного языка и его культура. Пражский лингвистический кружок. Сборник статей. – М., 1967. – С. 340.
6. Горшков А. И. Русская стилистика. – М. : Астель, 2006. – С. 372.
7. Дементьев В. В. Теория речевых жанров. – М. : Знак, 2010.
8. Єфімов Л. П. Стилїстика англійської мови. – Вінниця, 2004. – 240 с.
9. Кожевников В. М., Николаев П. А. Литературный энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1987.
10. Кожина М. Н. Стилистика русского языка. – М., 1993. – С. 373.
11. Лосева Л. М. Как строится текст. – М., 1980. – С. 360.
12. Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста. – Часть 1. – М., 1986. – С. 256.
13. Нечаева О. А. Функционально-смысловые типы речи (описание, повествование, рассуждение). – Улан-Удэ., 1974.
14. Разинкина Н. М. Функциональная стилистика. – М. : Высшая школа, 1989. – 182 с.
15. Томашевский Б. В. Стилистика. Изд. 2, испр. и доп. – Л., 1983.
16. Шмилев Д. Н. Русский язык в его функциональных разновидностях. – М., 1977. – С. 49.
17. Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку. – М., 1954. – С. 121.